

УДК 657

Лайчук С.М., к.е.н., доц.

Житомирський державний технологічний університет

ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО БІЗНЕСУ

Визначено етапи прийняття рішення про вибір системи оподаткування суб'єктами малого бізнесу та фактори, які впливають на вибір системи оподаткування

Постановка проблеми. Економічні системи розвинутих країн світу на початку XXI ст. характеризуються, перш за все, високими темпами розвитку малих підприємницьких структур та їх вагомих внеском в національні економіки. В сучасних умовах спрощену систему оподаткування, яку впроваджено в Україні, спрямовано, перш за все, на дерегулювання податкового обліку та звітності, обсяг яких сьогодні є надмірним та обтяжливим для малих підприємств. Крім того метою цієї системи є створення прозоріших та простіших процедур стягнення податків, зменшення надмірного податкового адміністрування. В цілому схеми спрощеного оподаткування продемонстрували свою ефективність, як для підприємців у вигляді зростання кількості платників податків, так і для держави, як збільшення бюджетних надходжень.

Застосування спрощеної системи оподаткування здійснюється виключно на підставі рішення платника, яке приймається ним самостійно. Як і будь-яке господарське рішення, рішення про перехід на сплату єдиного податку повинно бути обґрунтованим і вмотивованим. Основним фактором, який впливає на прийняття такого рішення, є економічна доцільність, яка вимірюється, в першу чергу, зниженням сукупних податкових платежів внаслідок зміни системи оподаткування.

Однотимчасне існування декількох варіантів альтернативного оподаткування (чинним законодавством передбачено два варіанти єдиного податку – за ставкою 6 % зі сплатою податку на додану вартість та за ставкою 10 % з включенням податку на додану вартість до складу єдиного податку) ставить юридичних осіб – платників перед ще однією проблемою

вибору: яку саме ставку єдиного податку застосовувати. Розв'язання цієї проблеми залежить від сфери діяльності підприємства, характеру господарських операцій, що здійснюються, економічного ефекту, що очікується, а також від суб'єктивних факторів (схильність до ризику особи, яка приймає рішення, вміння комплексно оцінити наслідки переходу і т.д.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання оптимізації податкового навантаження вивчали як видатні вчені економічної думки А. Сміт, У. Петті, П. Буагільбер, так і провідні економісти і бухгалтери: Білик М., Веткін А., Воронкова А., Вишневецький В., Д'яконова І., Золотько І.А., Іванов Ю., Ігнатишин Н., Козаченко І.В., Мірошніченко О., Папп В., Роговиць А.М., Савченко А., Харченко Н., Шевченко І., Яковенко А. та інші.

В результаті аналізу економічних інформаційних джерел виявилось, що для оцінки ефективності діючої системи оподаткування та для вибору її альтернативи використовуються дослідниками різні моделі прийняття рішень, що зумовлює складність щодо здійснення правильного вибору господарюючим суб'єктом.

Мета дослідження полягає у виділенні етапів прийняття рішення про вибір системи оподаткування та визначенні факторів, які впливають на вибір загальної чи спрощеної системи оподаткування суб'єктами малого бізнесу.

Викладання основного матеріалу дослідження. Незважаючи на певні позитивні зміни, що сталися в Україні в результаті дій щодо створення сприятливих умов для сектору малого бізнесу, характер оподаткування змінився незначно, а

оподаткування даного сектору залишилося основним фактором зовнішнього середовища, який найбільше впливає на його діяльність. Це підтверджують результати анкетування підприємців [5], які визначили, що основними факторами, які негативно впливають на стабільність та стійкість підприємств малого бізнесу є: високі податки (44 %), недосконале законодавство (34 %), відсутність зовнішніх джерел фінансування (12 %), соціальні проблеми (8 %).

Податкові платежі представляють собою об'єкт планування та управління в межах чинного законодавства. В практиці роботи підприємств виділяють наступні форми реалізації податкової політики:

1. *Розрахунок поточних податкових платежів* – це визначення сум податкових зобов'язань і графіку їх погашення в поточному податковому періоді при визначеному, заздалегідь обраному варіанті здійснення господарської діяльності підприємства. Розрахунок поточних податкових платежів відображає пасивний підхід до організації податкової політики підприємства, який полягає у фіксації очікуваних податкових наслідків роботи підприємства. Саме цей підхід переважав на етапі становлення податкової системи. Разом з тим такий пасивний підхід в міру накопичення практичного досвіду і росту кваліфікації працівників, які спеціалізуються в галузі оподаткування, все більше не влаштовує підприємства і поступово відходить у минуле.

2. *Бюджетування податкових платежів* – система планових розрахунків з використанням взаємопов'язаних бюджетів підприємства, спрямована на визначення планової суми податкових платежів, що підлягають сплаті в наступних податкових періодах. На відміну від розрахунку поточних податкових платежів, бюджетування дозволяє обчислити податкові зобов'язання не тільки на поточний, але й на наступні податкові періоди.

Загальним для цих двох форм організації податкової політики підприємства є те, що

вони базуються на вже обраному варіанті здійснення господарської діяльності, тобто фіксують податкові наслідки реалізації запланованих господарських операцій і не передбачають податкової оптимізації [3, с. 8].

3. *Податкове планування* – цілеспрямована діяльність платника, спрямована на максимальне використання всіх нюансів чинного законодавства з метою досягнення найбільшого фінансового результату шляхом законної оптимізації господарської діяльності підприємства з точки зору її податкових наслідків. На відміну від перших двох форм реалізації податкової політики підприємства, податкове планування засноване на активному використанні засобів податкової політики підприємства, що дозволяє вибрати найбільш доцільний в конкретних умовах варіант господарської діяльності, з точки зору його податкових наслідків і кінцевого фінансового результату.

Найбільший потенціал податкової оптимізації полягає у можливості застосування платником альтернативних систем оподаткування, яка може бути реалізована як на етапі створення господарюючого суб'єкта, так і в процесі діяльності вже функціонуючого підприємства (фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності).

Для юридичних осіб альтернативою звичайної системи оподаткування є єдиний податок, а для громадян-підприємців, крім спрощеної системи оподаткування, ще й здійснення підприємницької діяльності зі сплатою фіксованого податку.

Фактори, які впливають на доцільність застосування тієї або іншої системи оподаткування, мають не тільки кількісний (чистий прибуток, рентабельність тощо), а й якісний характер. Тому поряд з кількісними методами аналізу, слід застосовувати якісні методи оцінки і логічний аналіз.

Прийняття кінцевого рішення про доцільність переходу на застосування одного з варіантів спрощеної системи оподаткування повинен передувати ряд етапів (див. рис. 1).

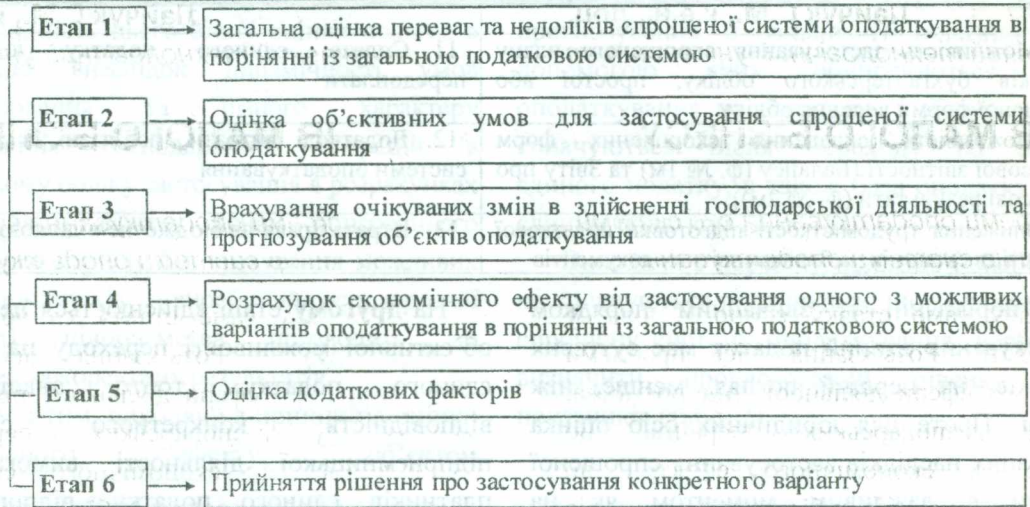

Рис. 1. Етапи прийняття рішення про вибір системи оподаткування

На першому етапі проводиться системою з метою з'ясування того, які саме попередній аналіз переваг та недоліків переваги та недоліки є найбільш суттєвими, спрощеної системи оподаткування (див. табл. враховуючи специфіку діяльності 1) в порівнянні із звичайною податковою конкретного суб'єкта господарювання.

Таблиця 1. Переваги та недоліки спрощеної системи оподаткування

Переваги	Недоліки
1	2
1. Простота у визначенні єдиного податку за єдиним об'єктом оподаткування – виручкою від реалізації продукції	1. Відсутність спеціального закону про спрощену систему оподаткування, яким регулювалися б усі питання, пов'язані із застосуванням єдиного податку
2. Можливість самостійного вибору платником ставки єдиного податку	2. Неможливість змінювати потягом року ставку єдиного податку
3. Скорочення (у порівнянні із загальною системою) кількості податків і внесків	3. Відсутність перехідних положень, що діють при зміні системи оподаткування
4. Можливість повернутися до загальної системи оподаткування	4. Неврегульованість протиріч у нормативних документах
5. Можливість не сплачувати єдиний податок з вартості відвантаження товарів (робіт, послуг), якщо оплати за них ще немає	5. Тимчасовий характер спрощеної системи оподаткування і незрозумілі перспективи її застосування
6. Простота ведення податкового обліку (заповнюється Книга обліку доходів і витрат)	6. Форма Книги обліку доходів і витрат дещо розширює об'єкт оподаткування єдиним податком
7. Немає необхідності ведення складного податкового обліку за Законом України “Про оподаткування прибутку підприємств” (облік доходів (витрат) за правилом першої події; приросту (зменшення) матеріальних запасів тощо)	7. Неможливість виписування податкових накладних платниками єдиного податку за ставкою 10 %, що позбавляє покупців їх товару права на податковий кредит
8. Необов'язковість ведення обліку ПДВ для платників єдиного податку за ставкою 10 %, заповнення Книг обліку придбання і продажу товарів (робіт, послуг), виписування податкових накладних, подання декларацій	8. Вимога податкових і митних органів про обов'язкову сплату імпортного ПДВ платниками єдиного податку за ставкою 10 % (проте права на податковий кредит у них не виникає)
9. Через зменшення податків зменшується кількість форм звітності до контролюючих органів, а тому знижується ймовірність помилок і штрафних санкцій	9. Неможливість здійснення бартерних угод, взаємозаліку, застосування векселів з оплатою негрошовими коштами
10. Замість різних і розмежованих за часом термінів сплати податків і зборів, які замінені єдиним податком, вводиться єдиний строк – щомісячно, не пізніше 20 числа наступного місяця. Це полегшує бухгалтеру контроль за сплатою платежів	10. Платник єдиного податку за ставкою 6 % розраховує суму єдиного податку від виручки з урахуванням суми ПДВ (подвійне обкладення ПДВ)

1	2
11. Можливість застосування спрощеного плану рахунків бухгалтерського обліку, простої або спрощеної форми ведення обліку	11. Сплата єдиного податку із сум передоплати
12. Можливість складання скорочених форм фінансової звітності (Балансу (ф. № 1м) та Звіту про фінансові результати (ф. № 2м))	12. Додаткові витрати, пов'язані із зміною системи оподаткування
13. Зниження трудомісткості підготовки податкової звітності та економія на бланках звітних документів	13. Втрата права на бюджетне відшкодування

В порівнянні із звичайним порядком оподаткування єдиний податок має суттєвих недоліків, на перший погляд, менше, ніж переваг. Проте для юридичних осіб оцінка негативних наслідків застосування спрощеної системи є важливим моментом як на попередньому етапі логічного аналізу, так і на етапі прийняття рішення про зміну системи оподаткування.

На другому етапі здійснюється перевірка об'єктивної можливості переходу на сплату єдиного податку, тобто аналізується відповідність конкретного суб'єкта підприємницької діяльності вимогам до платників єдиного податку, відповідність здійснюваних видів підприємницької діяльності сфері дії спрощеної системи оподаткування (рис. 2).

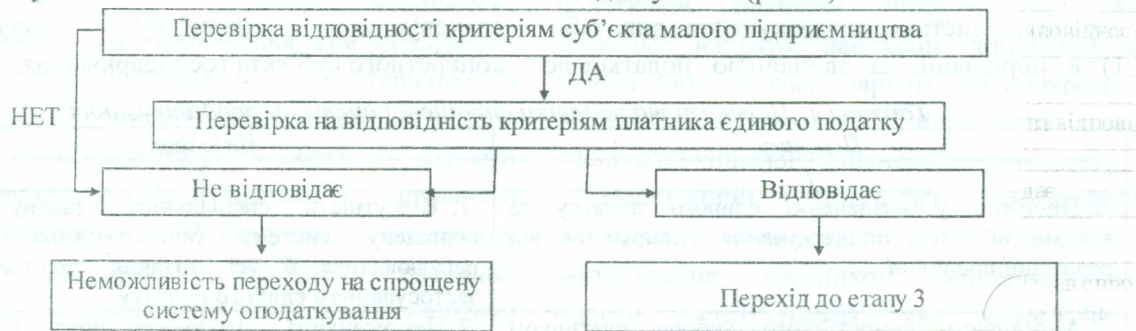

Рис. 2. Перевірка можливості переходу на спрощену систему оподаткування

Предметом перевірки є передусім відповідність платника критеріям суб'єкта малого підприємництва згідно Закону [1].

Рекомендується наступна послідовність оцінки:

- розрахунок валового доходу за минулий календарний рік;
- перевірка дотримання обмежень щодо середньооблікової чисельності працівників;
- перевірка відповідності здійснюваних видів діяльності обмеженням, встановленим Законом [1];
- аналіз структури статутного капіталу та виявлення в ньому частки засновників, які не відносяться до суб'єктів малого підприємництва.

Якщо юридична особа відповідає критеріям суб'єкта малого підприємництва, то необхідно перевірити вимоги до платників єдиного податку, серед яких:

- розрахунок виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за минулий календарний рік;

- перевірка відповідності здійснюваних видів діяльності обмеженням, встановленим Указом [8];

- застосування розрахунків за відвантажену продукцію виключно у грошовій формі;
- стан розрахунків з бюджетами та державними цільовими фондами.

У разі, якщо зазначеним критеріям суб'єкт малого підприємництва не відповідає, то платник не має можливості застосовувати спрощену систему оподаткування, а подальша оцінка не здійснюється.

Завданням третього етапу є прогнозування очікуваних змін в здійсненні господарської діяльності та розрахунок на цій основі прогнозних рівнів податкових баз в періоді, за який проводиться порівняльний аналіз економічного ефекту від зміни системи оподаткування.

Необхідність цього етапу оцінки полягає в тому, що внаслідок динамічності умов господарювання та різного характеру відображення господарських операцій в податковому обліку застосування в розрахунках порівняльного ефекту даних попереднього податкового періоду без врахування можливих змін показників виробничо-господарської діяльності підприємства призводить до отримання некоректних результатів.

Разом з тим, виходячи з принципів оцінки порівняльного ефекту, об'єктом

прогнозування є тільки ті показники, за допомогою яких обчислюються бази оподаткування по податках і зборах, які не сплачуються після переходу на сплату єдиного податку, а також база оподаткування єдиним податком [2, с. 75].

Виходячи з переліку податків і зборів, які не сплачуються платниками, що застосовують спрощену систему оподаткування, необхідно визначити прогнозований рівень таких показників (табл. 2).

Таблиця 2. Перелік прогнозованих показників підприємства для порівняльного аналізу

Показники	Сфера застосування в розрахунках
Виручка від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	Єдиний податок, податок на прибуток
Інші доходи, які не входять до складу валового доходу	Податок на прибуток
Валові витрати	
Сума амортизації	
Витрати на оплату праці найманих працівників	Соціальні та пенсійні внески
Середньооблікова чисельність працівників підприємства	Комунальний податок
Площа земельних ділянок	Плата за землю
Обсяги використання водних та інших природних ресурсів	Ресурсні платежі
Кількість пунктів продажу товарів, для яких потрібно отримати дозвіл на розміщення об'єктів торгівлі	Плата за дозвіл на розміщення об'єктів торгівлі та сфери послуг
Виручка від операцій з продажу товарів (робіт, послуг), які включаються до бази оподаткування ПДВ*	ПДВ
Вартість товарів (робіт, послуг), по яких формується податковий кредит*	
Можливі зміни органами місцевого самоуправління ставок збору за отримання дозволу на розміщення об'єктів торгівлі і плати за патенти	Збір за отримання дозволу на розміщення об'єктів торгівлі та сфери послуг і плата за торговий патент
* Для розрахунку порівняльного ефекту переходу на застосування спрощеної системи оподаткування зі сплатою єдиного податку за ставкою 10 %	

Для проведення оцінки економічних наслідків зміни системи оподаткування найбільш оптимальним за тривалістю періодом є календарний рік. Використання річного податкового періоду дозволяє нівелювати сезонні та тимчасові коливання обсягів продажу та інших показників, які застосовуються в розрахунках. Проте для проведення спрощеного розрахунку або для цілей експрес-аналізу в якості розрахункового періоду може бути обраний й квартал.

При обґрунтуванні рівня виручки від реалізації товарів, крім врахування зовнішніх для підприємства факторів (кон'юнктура ринку, зміна платоспроможного попиту і т.і.), слід звернути увагу на можливу зміну форм здійснення господарських операцій. Так, наприклад, при переході на спрощену систему оподаткування, обліку і звітності доцільним є

відмова від здійснення купівлі-продажу товарів за посередницькими схемами, в яких посередником (комісіонером, повіреним або комерційним агентом) буде виступати суб'єкт підприємницької діяльності. В цьому випадку слід врахувати відповідні зміни у формуванні валового доходу і показників, що впливають на розмір податкових зобов'язань і податкового кредиту з ПДВ.

У випадку оцінки доцільності переходу на сплату єдиного податку за ставкою 10 % об'єктом додаткової уваги повинна бути динаміка питомої ваги звільнених та тих, що не є об'єктом оподаткування господарських операцій. Збільшення цього показника призводить до додаткових втрат (в порівнянні з іншими варіантами, при яких підприємство є платником ПДВ) у зв'язку з відсутністю у платника права на податковий кредит.

Розрахунок рівнів техніко-економічних показників планового періоду, що впливають на податкові бази, є одним з важливих моментів, які суттєво впливають на достовірність оцінки порівняльного ефекту від застосування альтернативної системи оподаткування, тому, на наш погляд, саме цей етап є одним з найбільш відповідальних. В той же час обґрунтованість прогнозних розрахунків є функцією, з одного боку,

достовірності вхідної інформації, а з іншої – кваліфікації працівників підприємства, які здійснюють прогнозні розрахунки.

На четвертому етапі на підставі очікуваних показників діяльності в плановому періоді виконують розрахунки порівняльної економічної ефективності переходу на спрощену систему оподаткування, обліку і звітності (рис. 3).

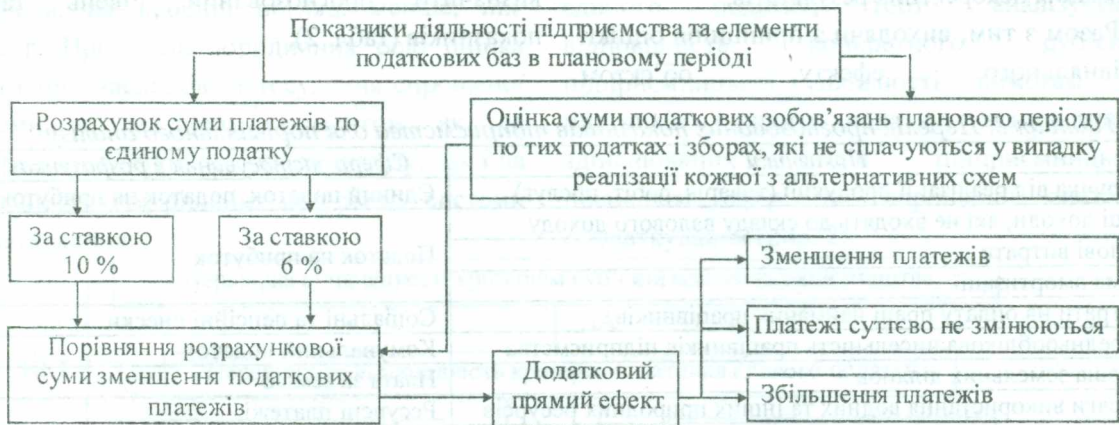

Рис. 3. Оцінка ефективності застосування спрощеної системи оподаткування

В основу оцінки ефективності застосування спрощеної системи оподаткування покладений розрахунок відносного зменшення (або збільшення) податкових платежів в порівнянні зі звичайною системою оподаткування за умови незмінності обсягів продаж і асортименту товарів (робіт, послуг), цінових параметрів, виробничих витрат, витрат на збут та інших техніко-економічних показників роботи підприємства.

Співставлення сум поточних податкових платежів за спрощеною та за загальною системою оподаткування є першим кроком визначення відносного економічного ефекту і може бути підставою для попередніх висновків. Для більш точного визначення відносного економічного ефекту слід врахувати додатковий прямий ефект (втрати) від зміни системи оподаткування. Цей ефект полягає у:

- зниженні витрат на придбання бланків податкової звітності;
- економії витрат на оплату праці бухгалтерів або економічних служб підприємства;

– разових витратах при зміні системи оподаткування, пов'язаних з оподаткуванням операцій, початок яких припадає на період роботи за загальною системою оподаткування, а закінчення – на період роботи за спрощеною системою оподаткування, і додаткових витратах, не врахованих при визначенні суми податкових зобов'язань.

Суттєвим фактором, що знижує ефект від зміни системи оподаткування, є незавершені на момент переходу бартерні операції. Ще одним з негативних наслідків відмови від сплати податку на прибуток підприємства є припинення дії механізму коригування валових витрат на величину приросту (убутку) балансової вартості запасів.

На п'ятому етапі слід врахувати додаткові фактори, не включені раніше до розрахунку:

- можливе зниження сум штрафних санкцій внаслідок зменшення переліку податків і зборів, що сплачуються після переходу на альтернативну систему оподаткування;
- зменшення втрат часу у зв'язку з перевітками, що проводяться контролюючими органами.

– схильність до ризику особи (власника підприємства), яка приймає рішення про зміну системи оподаткування.

Кінцеве прийняття рішення про доцільність або недоцільність застосування одного з варіантів спрощеної системи оподаткування включає шостий етап оцінки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Спрощена система оподаткування в останні роки отримала широке розповсюдження, а також можливості застосування її в якості інструмента податкової оптимізації.

Податкове планування передбачає застосування оптимізації податкової політики підприємства для досягнення найкращого результату із можливих альтернатив.

Критерії оптимальності варіанта здійснення господарської діяльності і ті обмеження, в рамках яких повинен знаходитися оптимальний варіант, визначається самим платником з врахуванням вимог чинного законодавства. Підходи до встановлення критеріїв податкової оптимізації залежать від цілей підприємства, які визначають його загальну стратегію і тактику, а також від умов господарювання, інтересів засновників і т.д.

Найбільш розповсюдженими критеріями податкової оптимізації є: мінімум податкових платежів суб'єкта господарювання протягом податкового періоду; мінімум податкових платежів за весь період функціонування підприємства (проектний підхід); мінімум податкового навантаження; забезпечення рівномірності формування податкових зобов'язань відповідно наявних фінансових ресурсів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України “Про державну підтримку малого підприємництва” від 19.10.2000 р. № 2063-III.
2. *Іванов Ю.* Оценка целесообразности применения упрощенной системы налогообложения // Бухгалтерия. Сборник систематизированного законодательства. – 2005. – Выпуск 9. – С. 72-81.

3. *Іванов Ю.* Суть, принципы и методы налогового планирования // Бухгалтерия. Сборник систематизированного законодательства. – 2005. – Выпуск 9. – С. 7-13.

4. *Ігнатишин Н., Пани В.* Особливості організації системи оподаткування та методи оптимізації податкового навантаження в малому підприємстві // Економіст. – 2003. – № 5. – С. 90-92.

5. *Козаченко Г.В., Воронкова А.С., Медяник В.Ю., Назаров В.В.* Малий бізнес: стійкість та компенсаторні можливості. Монографія. – Київ: Лібра. – 2003. – 328 с.

6. *Мірошніченко О.* Оптимізація оподаткування суб'єктів малого підприємства // Бухгалтерський облік і аудит. – 2005. – № 6. – С. 42-47.

7. *Роговиць А.М.* Спрощена система оподаткування малого підприємства // Фінанси України. – 2005. – № 4. – С. 24-31.

8. Указ Президента України “Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємства” від 03.07.98 р. № 727/98.

9. *Харченко Н.* Кому вигідно сплачувати єдиний податок // Баланс. Бібліотека бухгалтера. – 2004. – № 11. – С. 41-43.

10. *Харченко Н.* Переваги і недоліки спрощеної системи оподаткування // Баланс. Бібліотека бухгалтера. – 2004. – № 11. – С. 40.

11. *Шевченко І.* Спрощена система оподаткування для юридичних осіб: переваги і недоліки // Бібліотека “Баланс”. – 2006. – № 5. – С. 15-17.

12. *Яковенко А.* Выбор системы налогообложения: обоснуйте свое решение! // Баланс. – 2006. – № 32 (626). – С. 8-10.

ЛАЙЧУК Світлана Михайлівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку і контролю Житомирського державного технологічного університету

Наукові інтереси:

- організація бухгалтерського обліку;
- проблеми обліку орендних та лізингових операцій